

تہذیب و تمدن کی تاریخ

مصطفیٰ دلشاد تہرانی

معارف

۶. به طور کلی از اهم موضوعات نهج البلاغه آگاه گردد.

الف) عنوان «نهج البلاغه»

«نهج البلاغه» عنوان کتابی است که در فرهنگ اسلامی، به سان آفتاب نیمروز می درخشد؛ و همچون صدفی مشحون به گوهرهایی از حکمت‌های عالی است.^۱ این عنوان را شریف رضی بر منتخبی از خطبه‌ها و مواعظ، نامه‌ها و عهدنامه‌ها و کلمات کوتاه و قصار امیرمؤمنان علی علیه السلام انتخاب کرد.^۲

«نهج البلاغه»، یعنی راه روشن بلاغت. گردآورنده آن (شریف رضی) در وجه تسمیه این گنجینه گران قدر چنین اظهار داشته است:

بهر صفت

پس از تمام شدن، چنین دیدم که نامش را نهج البلاغه بگذارم؛ زیرا این کتاب

آمر و نهی است که در آن نهج البلاغه بکار آمده است

۱. شهرستانی، در پیرامون نهج البلاغه، ص ۱۹.

۲. الحسینی الخطیب، مصادر نهج البلاغه و آسانیده، ج ۱، ص ۸۷.

بلاغت
در پیرامون نهج البلاغه
شهرستانی

و سرکوب اندیشه‌ورزی است. در این دوره، اندیشه به بند کشیده شد و آزادی فکر به ضعف و دور دوم خلافت عباسیان، از سال ۲۳۲ تا ۲۳۴ ق است، که دوره حاکمیت قسری‌گری و

استبدادی خشن، همچون امویان را شکل دادند و سلطه‌گری نمودند.

و سرکوب نظامی آنان بشمار می‌آید. در این دوره، عباسیان به قلعه و قمع مخالفان پرداختند و

دوره نخست خلافت عباسیان، از سال ۱۳۲ تا ۲۳۲ ق است، که دوره تثبیت و تحکیم قدرت

یک روزگار تحولت سیاسی بزرگ

بزرگ سیاسی، شکل گرفت و این دوره، روزگار تحولت‌های فرهنگی است.

است. این عصر مصادف با دوره سوم خلافت عباسیان می‌باشد که پس از دو دوره تحولت

بهبود و پیشرفت فرهنگی، برجسته و ویژه

عصر گوناگونی بهج البلاغه

تعبص دینی به دیگری هجوم می‌برد. این فضای فرهنگی که متاثر از تفکر شیعی آل‌بویه
ترس بیان داشتند، و به‌طور نسبی امنیتی فرهنگی فراهم شد، به‌گونه‌ای که کمتر کسی با زبان
در دوره سوم، بند از زبان‌ها برداشته شد و گروه‌ها و مذاهب مختلف، معتقدات خود را بدون
دو روزگاری نو در عرصه فرهنگی

اندیشه‌های شیعه فراهم نمود.^۳

اجتماعی امکان ظهور یافتند. این اوضاع جدید، فضای نسبتاً مناسب برای رشد معارف و
اجتماعی شیعه تعبیر یافت و شیعیان پس از یک دوره طولانی سراسر حرمان، در عرصه
سیاسی ستاسی آنان، اعمالی عمده و حاکمیت و خلافت مرکز آل‌بویه بر مرکز خلافت و حاکمیت عمده
می‌کردند، و با املاک و درآمد اختصاصی و مقرری‌ای که از دولت می‌گرفتند زندگی می‌گذرانند.^۴

والایی، شیوایی، گران‌مایگی و جاودانگی آن نمی‌رسد، نهج البلاغه است.

شش. وفات سید رضی

شریف رضی روز یکشنبه، ششم محرم سال ۴۰۶ ق، زندگی پر برکت خویش را به پایان برد.^۲ وزیر ابو غالب فخرالملک و سایر وزرا و اعیان و اشراف و قضات، همگی با پای برهنه به رسم عزا در خانه او حضور یافتند. بر جنازه او فخرالملک نماز گزارد و در همان منزل به خاک سپرده شد. سپس، او را به کربلا بردند و در کنار قبر پدرش، حسین بن موسی دفن کردند.^۳

د) انگیزه گردآوری نهج البلاغه

شریف رضی در مقدمه نهج البلاغه انگیزه جمع‌آوری خود را چنین بیان کرده است:

در آغاز جوانی و طراوت زندگانی، به تألیف کتابی در خصایص و ویژگی‌های ائمه

ز) کمیت نهج البلاغه

نهج البلاغه گزینشی است بی نظیر از کلام انسانی بی بدیل که شامل ۲۴۱ خطبه و کلام، ۷۹ نامه و مکتوب، و ۴۸۹ حکمت و موعظه می شود.^۱

سید رضی خود تصریح کرده است که آنچه در این مجموعه گردآمده است، منتخب و گزیده‌ای از سخنان امیرمؤمنان علیه السلام است، نه همه آنچه از آن حضرت در کتاب‌ها موجود بوده است. وی در این باره می نویسد:

ادعا نمی‌کنم که من به همه جوانب سخنان امام علیه السلام احاطه پیدا کرده‌ام، به طوری که هیچ یک از سخنان آن حضرت را از دست نداده باشم، بلکه بعید نمی‌دانم که آنچه نیافته‌ام، بیش از آن باشد که یافته‌ام و آنچه در اختیارم قرار گرفته است، کمتر از آن چیزی باشد که به دستم نیامده است.^۲

مطالعه تطبیقی روش‌های آموزشی در کتابخانه‌های تخصصی و عمومی
۱۰۱ - ۱۱۱ - ۱۲۴ ص ۱۰۱، زمستان ۱۳۹۰، فصلنامه پژوهش‌های کتابخانه‌شناسی

روش‌های آموزشی در کتابخانه‌های تخصصی و عمومی، فصلنامه پژوهش‌های کتابخانه‌شناسی، زمستان ۱۳۹۰، ص ۱۰۱-۱۱۱-۱۲۴

روش‌های آموزشی در کتابخانه‌های تخصصی و عمومی، فصلنامه پژوهش‌های کتابخانه‌شناسی، زمستان ۱۳۹۰، ص ۱۰۱-۱۱۱-۱۲۴

تیرگتی از آنها عمل کرد:

برای مطالعه تطبیقی روش‌های آموزشی در کتابخانه‌های تخصصی و عمومی، فصلنامه پژوهش‌های کتابخانه‌شناسی، زمستان ۱۳۹۰، ص ۱۰۱-۱۱۱-۱۲۴

روش‌های آموزشی در کتابخانه‌های تخصصی و عمومی، فصلنامه پژوهش‌های کتابخانه‌شناسی، زمستان ۱۳۹۰، ص ۱۰۱-۱۱۱-۱۲۴

آن به نام علمی جعل و نوشته شده است، آشکار می‌شود.

با این برهان قاطع و روشنی، خطای کسانی که می‌پندارند این کتاب یا بخشی از

همانند قرآن کریم که اول آن چون وسط آن، و وسط آن مانند آخر آن است. ...

یک. روش ترتیبی

هدف از روش ترتیبی، بررسی و مروری است به ترتیب از ابتدای نهج البلاغه تا انتهای آن؛ یعنی بررسی ترتیبی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها، چنان که شارحان بزرگ نهج البلاغه بدین روش، آن را شرح کرده‌اند؛ شارحانی چون: قطب‌الدین راوندی (در گذشته به سال ۵۷۳ ق)؛ قطب‌الدین کیدری (از عالمان قرن ششم)؛ ابن ابی‌الحدید معتزلی (در گذشته به سال ۶۵۶ ق)؛ ابن میثم بحرانی (در گذشته به سال ۶۷۹ ق)؛ سید حبیب‌الله خوئی (در گذشته به سال ۱۳۲۴ ق).

این شارحان گران قدر به شرح و تفسیر وجوهی از این مجموعه بی‌بدیل پرداخته‌اند و با توجه به بینش، گرایش و قوت‌های علمی خود، برخی از وجوه را گسترده‌تر مطرح نموده‌اند. بعضی از آنان به جنبه‌های اخلاقی، کلامی و فلسفی بیشتر عنایت کرده و برخی دیگر، بیشتر به جنبه‌های تاریخی، سیاسی و حکومتی پرداخته‌اند؛ همچنین است رویکرد به وجوه دیگر کلام امام علیه السلام.

سخنان امیر بیان، علی علیه السلام وجوه گوناگون و جلوه‌ها و جاذبه‌های بی‌شماری دارد. طبیعی است هر کس با توجه به مرتبه وجودی و بینش و گرایش و جایگاه علمی خویش، وجوهی را برجسته و مورد بررسی و شرح قرار دهد. البته برای درک بهتر و مفیدتر نهج البلاغه، حق آن است که تا حد امکان هر مطلب از زوایای مختلف دیده شود و از ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار گیرد؛ از جمله از جنبه‌های: ۱. لغت، ادب و جلوه‌های بلاغت؛ ۲. قرآنی؛ ۳. تاریخی؛ ۴. اجتماعی و سیاسی؛ ۵. حقوقی؛ ۶. اعتقادی؛ ۷. فلسفی و عرفانی؛ ۸. تربیتی و تعلیمی؛ ۹. روان‌شناسی فردی و اجتماعی؛ ۱۰. اقتصادی؛ ۱۱. حکومتی و مدیریتی؛ ۱۲. فقهی؛ ۱۳. فرهنگی؛ ۱۴. اخلاقی و ... که هر بخش از کلام امام دارای جنبه‌هایی از موارد یاد شده و نیز موارد یاد نشده است.

البته روش ترتیبی، روشی است زمان‌بر و طولانی، اما برای اشراف به همه مباحث و موضوعات نهج البلاغه، بسیار مفید است.

دو. روش تجزیه‌ای

در روش تجزیه‌ای، بخشی از نهج البلاغه یا برخی از خطبه‌ها، نامه‌ها و یا حکمت‌ها، مورد بررسی و شرح قرار می‌گیرد. این روش، روشی بخشی‌نگر و جزئی‌نگر است. طبیعی است که

بخش یا جزء انتخاب شده را می توان از وجوه گوناگون و جهات مختلف مورد تأمل، دقت و بررسی قرار داد و درس آموخت و هدایت شد.

مزیت عمده این روش آن است که می توان خطبه، نامه، حکمت و یا بخش مورد نیاز را مطالعه و بررسی کرد و در فرصتی کوتاه، به مطلب مورد نظر رسید.

این روش، پیوسته مورد توجه اندیشمندان و هدایت جویان بوده است؛ چنان که بسیاری به شرح عهدنامه مالک اشتر،^۱ نامه امام علیه السلام به فرزندش امام حسن علیه السلام،^۲ خطبه همام،^۳ خطبه شقشقیه،^۴ حکمت امام علیه السلام خطاب به کمیل^۵ و جز اینها پرداخته اند.

سه. روش موضوعی

در این روش، موضوعی خاص مورد نظر قرار می گیرد و به نهج البلاغه عرضه می شود و کلیه مطالبی که مستقیم یا غیر مستقیم، موضوع مورد نظر را تبیین می کند، استخراج می شود و پس از بررسی، دسته بندی می گردد و از آموزه های امام بیرون از نهج البلاغه نیز برای فهم بهتر آن کمک گرفته می شود. سپس جمع بندی آن مطالب ارائه می گردد. بدین ترتیب، مباحث مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، تربیتی، اعتقادی و جز اینها می تواند مورد بررسی قرار گیرد.

از مزیت های این روش، آن است که بحث کمتر دچار پراکندگی می شود و یک کل نگری نسبت به موضوع مورد بررسی حاصل می گردد. همچنین جوانب مختلف یک امر لحاظ می شود و تبیینی کامل در رابطه با آن صورت می پذیرد. در این روش می توان به نظریات امام علیه السلام درباره موضوعی خاص، یا سیره آن حضرت در مواردی مشخص دست یافت.

در این روش سخنان امام که در مواضع گوناگون بیان شده است، یکدیگر را معنا می کند و جهت صحیح را در برداشت از نهج البلاغه نشان می دهد؛ زیرا نهج البلاغه پیکری واحد است که سراسر آن، هماهنگ، و ابتدا و انتهای آن، یکسان است و همه آن از سرچشمه ای زلال

۱. سید رضی، نهج البلاغه، نامه ۵۳.

۲. همان، نامه ۳۱.

جویشده و آموزه‌های یک روح است^۱ و به تمامی، دارای یک سبک و طرز، و از نظر سیاق و بافت و منطق، یکپارچه است. این ویژگی نهج البلاغه، زمینه لازم را برای مراجعه موضوعی و مطرح نمودن درد و مشکل، و گرفتن درمان و راه حل، آماده ساخته است.

(با توجه به محدودیت‌های زمانی و موضوعی در روش‌های تربیتی و تجزیه‌ای، روش موضوعی از جنبه‌های مختلف کارا و مفید است. از مزیت‌های آن این است که با رعایت مقدمات و آداب، مانع برداشت‌های نادرست می‌شود البته باید در نظر داشت که روش موضوعی، بی‌نیاز از دو روش دیگر نیست و آن روش‌ها به‌عنوان ابزارهایی اساسی، این روش را مدد می‌دهند.)

برای تحقیق موضوعی، می‌توان بر اساس گام‌های زیر عمل کرد:

۱. انتخاب موضوع؛ ۲. طرح مسئله؛ ۳. تعیین واژه‌های کلیدی؛ ۴. مآخذشناسی موضوع؛ ۵. استخراج مطالب از نهج البلاغه؛ ۶. عنوان دادن به مطالب؛ ۷. دسته‌بندی مطالب؛ ۸. بررسی و تطبیق مطالب؛ ۹. شرح و تحلیل مطالب؛ ۱۰. ارزیابی و استنتاج؛ ۱۱. تنظیم مطالب؛ ۱۲. نگارش مطالب.

بر این سیاق، آثاری وجود دارد و تلاش‌هایی مفید صورت گرفته و تألیفاتی درباره موضوعات معرفتی، سیاسی، اجتماعی، تربیتی، تاریخی، اقتصادی، و جز اینها در نهج البلاغه انجام شده است.^۲